

STJEPAN MATKOVIĆ

O STRUKTURI IZBORNIKA U LIČKO-KRBAVSKOJ ŽUPANIJI UOČI PRVOGA SVJETSKOG RATA¹

Stjepan Matković
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
HR 10000 Zagreb
matkovic@isp.hr

UDK: 328(497.56Senj)"191"
324(497.56Senj)"191"
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2023-07-10

Autor se bavi popisima izbornika na području Ličko-krbavske županije. Analiza obuhvaća razdoblje izborne reforme iz svibnja 1910. godine kojom je u znatnijoj mjeri povećan broj građana s izbornim pravom. Ličko-krbavska županija sastojala se od deset izbornih jedinica, uključujući gradove Senj i Karlobag u Hrvatskom primorju te osam izbornih kotara u Lici. S obzirom na imovinsko-porezni cenzus, koji je bio temelj izbornoga prava, može se utvrditi da je ta županija bila prepoznatljiva po najmanjem broju izbornika u odnosu na ostale hrvatske županije.

U uvodnom dijelu teksta donose se usto podatci o izbornim rezultatima do reforme 1910. s naglaskom na prethodne izbore iz 1908. te se ističu teme o kojima se najviše raspravljalo oko utjecaja izborne geometrije. Izneseni su brojidbeni pokazatelji o broju izbornika Ličko-krbavske županije i na kraju analizirani rezultati saborskih izbora iz listopada 1910. na tom području.

Ključne riječi: saborski izbori, izborno pravo, izbornici, Ličko-krbavska županija, Senj

Izbori za Hrvatski sabor bili su oduvijek mjerilo za provjeru moći pojedinih političkih stranaka, skupina i neovisnih pojedinaca. Za vrijeme tzv. nagodbene Hrvatske (1868. – 1918.) saborski izbori definirani su zakonima o izbornim redu koji su ograničavali pravo glasovanja. Izborna zakonodavstvo ulazilo je u domenu hrvatskih autonomnih poslova, ali je istodobno bilo usklađivano s izbornim postupcima u Ugarskoj i k tomu je zahtijevalo odobrenje kralja. Tijekom banovanja Dragutina Khuen-Héderváryja (1883. – 1903.) određen je broj izbornih kotara na 90 jedinica, od kojih je svaka davala jednoga saborskog zastupnika. U taj su broj bila uračunata i dva mjesta za grad Rijeku i pripadajuće

¹ Članak je nastao u sklopu projekta IP-2019-5148 Mappar i uz potporu Hrvatske zaklade za znanost.

okruženje, koji su nakon donošenja Hrvatsko-ugarske nagodbe svojom voljom slali svoje predstavnike u Ugarski parlament u Budimpešti, odbacujući na taj način lojalnost prema Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Zbog toga je Hrvatski sabor ustvari stalno popunjavan izborom 88 zastupnika, a redovito se navodilo da su dva mjesta predviđena za Rijeku ostala upražnjena. Pravo glasa bilo je određeno strogom primjenom poreznoga cenzusa koji je zbog gospodarske situacije dodijelio pravo glasovanja vrlo uskom krugu građana. Uz birane zastupnike bio je određen i broj virilnih članova, tj. onih zastupnika koji nisu bili birani, nego su pozivani po svom položaju. Riječ je o prelatima ili najvišim crkvenim dostojanstvenicima, velikim županima svih županija na području banske Hrvatske i velikašima koji su zadovoljavali postavljene kriterije (porezna davanja, znanje hrvatskoga jezika, posjed u Hrvatskoj). U tom su smislu s područja Ličko-krbavske županije dolazili u svojstvu virilnih članova dolazili veliki župan te županije i senjsko-modruški biskup, ali bez nazočnosti visokoga plemstva.

Za vrijeme Khuenove vladavine održano je pet saborskih izbora. Na svim je izborima trijumfirala Narodna stranka koja se uobičajeno još nazivala vladinom strankom i kao takva je bila pod izravnim nadzorom bana kao čelnika hrvatske zemaljske vlade i čovjeka od povjerenja i kralja i vodstva mađarske politike.² U isto je vrijeme u prvi plan isticano i duboko prožimanje politike Srba u banskoj Hrvatskoj s Khuenovom upravom. Drugim riječima, mandati srpskih zastupnika postali su bitan oslonac u komfornoj vladavini bana i njegove okoline. Analizom izbornih rezultata moglo se nepobitno zaključiti da su režimskoj stranci bili unaprijed osigurani većinski glasovi u izbornim jedinicama sa srpskom većinom, za razliku od onih u kojima su prevladavali Hrvati čiji su se glasovi razmjernije dijelili između onih za većinsku Narodnu stranku ili za različite stranke opozicije.³

Do znatnijih je promjena u pogledu izbornih borbi i rezultata došlo tijekom 1906. godine. Na tim je redovitim izborima po prvi put relativnu većinu osvojila novostvorena Hrvatsko-srpska koalicija (HSK). Otada se sve više poticalo pitanje o izbornoj reformi kojoj je cilj trebalo biti drugačije određivanje izbornoga cenzusa koji bi znatno većem dijelu punoljetnoga stanovništva dao izbornu pravo glasa.⁴ Premda se često naglašavalo da je izborna pobjeda HSK-a otvorila

² Za opći pregled pitanja vezanih uz Sabor vidjeti: I. PERIĆ, 2000.

³ N. RUMENJAK, 2003; M. ARTUKOVIĆ, 2011.

⁴ Dosad je još uvijek glavna literatura za početnu fazu Hrvatsko-srpske koalicije monografija Mirjane Gross *Vladavina hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907*, Beograd, 1960. Vidjeti i: K. MILUTINOVIĆ, 1983, 432–495.

pitanje izmjene izbornoga zakonodavstva, činjenice upućuju na šire okolnosti koje su utjecale na promjene. Kraljevo pismo (reskript) upućeno zastupnicima Hrvatskoga sabora iz 1908. navijestilo je da će uz odobrenje monarhijskoga vrha hrvatska vlada predložiti Saboru na pretres zakonsku osnovu o izbornoj reformi.⁵ Poticaj odozgo je bio očekivan i zbog već provedene promjene izbornoga zakona u austrijskom dijelu (1907.), ali i nagovještaja promjena u ugarskome dijelu Monarhije. Na kraju, propitivanje izborne reforme imalo je dugu tradiciju u redovima hrvatske oporbe tako da su bile pripremljene okolnosti za uvođenje novih pravila.

Problem uvođenja novog izbornoga reda stavljen je na dnevni red u ljeto 1910., za vrijeme bana Nikole Tomašića (1910. – 1912.), kad su saborski zastupnici započeli sustavnije raspravljati o izmjenama izbornoga reda. Ranija zauzetost vrha Monarhije s priključenjem Bosne i Hercegovine, refleksija "aneksijske krize" u banskoj Hrvatskoj i odgoda saborskoga zasjedanja nisu dopustili da se za vrijeme prethodnoga bana Pavla Raucha otvori taj proces.⁶ U tom se kontekstu odmah pojavilo i pitanje o izbornoj geometriji koja je podrazumijevala drugačiji raspored i sastav izbornih jedinica. Otpočetka je bilo jasno da se pritom, u velikoj mjeri, preispitivao hrvatsko-srpski odnos birača, što su pokazale saborske rasprave, brojni članci u javnim tiskovinama, ali i sačuvani materijali Predsjedništva Zemaljske vlade iz kojih se vidi pomno praćenje etničkih odnosa prigodom sastavljanja izbornih zemljovida.

U sklopu promatranja izbornih kretanja bitno je mjesto imalo i područje Ličko-krbavske županije. Riječ je o "mladoj" županiji koja je nastala nakon ukidanja Hrvatsko-slavonske Vojne krajine i njenoga ponovnoga sjedinjenja s Kraljevinom Hrvatskom i Slavonijom.⁷ Prema odredbama izbornoga zakona ta se županija sastojala od izbornih kotara sa sjedištima u Senju (grad Senj, upravne općine Brinje, Krivi Put i Sveti Juraj), Karlobagu (Karlobag i upravne općine Jablanac i Smiljan), Gospiću (upravne općine Gospić, Medak i Lički Osik), Gračacu (upravne općine Bruvno, Gračac i Lovinac), Srbu (upravne općine Donji Lapac, Srb i Zrmanja), Udbini (upravne općine Bunić, Podlapac i Udbina), Perušiću (upravne općine Gornji Kosinj, Pazarište i Perušić), Otočcu (upravne općine Otočac, Sinac i Vrhovine), Brlogu (upravne općine Brlog,

⁵ *Stenografski zapisnici Sabora Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* 1908. – 1910. sv. I., Zagreb, 1910, 4–6. Vidjeti i pozitivno mišljenje bana P. Raucha o proširenju izbornoga prava u: *Memoari bana Pavla Raucha*, Zagreb, 2009, 67.

⁶ Podatke i ocjene o prirodi vladavine Pavla Raucha donosi M. KOLAR, 1999, 241–323 i I. IVELJIĆ, 2015.

⁷ Više podataka o ustroju županijskoga sustava vidjeti u F. MIROŠEVIĆ, 1996.

Dabar, Jezerane i Škare) i Korenici (upravne općine Brinje, Krivi Put i Sveti Juraj). Ti su kotari bili u izbornom zakonu označeni rednim brojevima od 8 do 17, čime su bili smješteni između prvo popisanih gradova (Zagreb s tri kotara, Osijek s dva kotara, Varaždin i Zemun) i birališta u Modruško-riječkoj županiji. Deset izbornih kotara Ličko-krbavske županije činilo je 11,36 izbornih jedinica u odnosu na ukupan broj kotara. Premda je po teritorijalnoj površini Ličko-krbavska županija bila treća po veličini, iza Zagrebačke i Srijemske županije, broj je njezinih izbornika bio najmanji. Treba uzeti u obzir da je Ličko-krbavska županija inače bila najslabije naseljena županija, ali i da je po sastavu stanovništva spadala u najsiromašniji dio banske Hrvatske, zbog čega je od 1880-ih godina u skladu s pravilima o izbornom cenzusu simbolizirala krajeve s vrlo malim brojem izbornika.

O izbornim kretanjima uoči izborne reforme najizraavnije govore rezultati saborskih izbora iz veljače 1908. koji su ukazali na nekoliko tendencija. Prva je potvrdila neuspjeh tek imenovanoga bana Pavla Raucha da se pokuša na tim izborima nametnuti sa svojom novopokrenutom Ustavnom strankom (US) unionističkog usmjerenja koja je na razini čitave kraljevine Hrvatske i Slavonije nije uspjela osvojiti niti jedan mandat.⁸ Time se pokazalo da za trijumf nije bila dovoljna programska lojalnost prema Nagodbi i podrška banske vlasti, nego i neke druge političke kvalitete. Druga je odražavala raspored mandata prema etničkom ključu. Tako su izborna područja u Ličko-krbavskoj županiji s hrvatskom većinom iznjedrila pobjednike iz redova pravaških stranaka, a sa srpskom onih koji su dolazili iz Srpske samostalne stranke (SSS).⁹ Na području te županije bila je riječ o pristašama frankovačke Starčevićeve hrvatske stranke prave (SHSP), dok je na srpskoj strani prevagu odnijela SSS-a koja je bila u sklopu već ranije stvorene Hrvatsko-srpske koalicije (HSK). Pritom je Hrvatska stranka prava (HSP), koja je također pripadala HSK-u i time pristajala na promidžbu ideje o hrvatsko-srpskom narodnom jedinstvu, kandidirala svoje predstavnike, ali bez uspjeha u Ličko-krbavskoj županiji. S druge strane, ni Srpska narodna radikalna stranka (SNRS), koja je prethodno istupila iz Hrvatsko-srpske koalicije, nije uspjela prodrijeti među srpske birače u Ličko-krbavskoj županiji. Zamjetno je da Hrvatska pučka seljačka stranka pod vodstvom braće Stjepana i Antuna Radića, koja je upravo 1908. po prvi put osvojila mandate u Hrvatskom saboru, tada nije kandidirala niti jednoga predstavnika za izbornu borbu u toj županiji.

⁸ Riječ je ustvari o još uvijek spornoj tvrdnji jer je većina dnevnih novina navodila da je Ferdinand Rieger, pobjednik u kotaru Ruma, pripadao US-u, da bi se nakon izbora pisalo da je riječ isključivo o pangermanu prounionističke orijentacije.

⁹ Za osnovni pregled djelovanja SSS-a vidjeti: G. KRIVOKAPIĆ-JOVIĆ, 2000.

U izbornoj kampanji se isticalo da je ban Rauch pokušao pridobiti na svoju stranu frankovce i srpske radikale. Frankovci su uspjeli na nacionalnoj razini osvojiti rekordan broj mandata (24), čime su bili pojedinačno gledano najjača stranka po broju zastupnika neposredno nakon proglašenja izbornih rezultata, no nisu uspjeli ostvariti većinu u Saboru kojoj su se nadali čime bi došli u prigodu sudjelovati u redovima Zemaljske vlade kao što je to uspjelo HSK u ranijem saborskom razdoblju.¹⁰ Radikali su pak došli do dva mandata u sjeveroistočnim krajevima banske Hrvatske čime su ipak ostali posve neznatna snaga na nacionalnoj razini s jačim utjecajem samo u Srijemskoj županiji. Konačno, kao treću tendenciju valja uzeti u obzir činjenice da su izborima iz 1908. i kasnijoj izbornoj reformi iz 1910. prethodili saborska rasprava o promjeni izbornoga zakona, donošenje Zakona za zaštitu slobode izbora, proširenje izbornoga prava u austrijskom dijelu Monarhije i sve intenzivnije rasprave o reformi izbornoga zakonodavstva u Ugarskoj koji su sveukupno upućivali na neizbježnu potrebu izbornih izmjena kojima bi znatniji broj stanovnika bio uključen u postupak glasovanja svojih predstavnika i pritom izravnije djelovao na političku modernizaciju.¹¹ Zbog toga su se stranke sve više organizirale za izbornu borbu ulaganjem u agitacijska sredstva (izborni fondovi, novinska promidžba, stvaranje stranačkih organizacija širom unutrašnjosti zemlje).

Tablica 1. Izborni rezultati na području Ličko-krbavske županije iz 1908.¹²

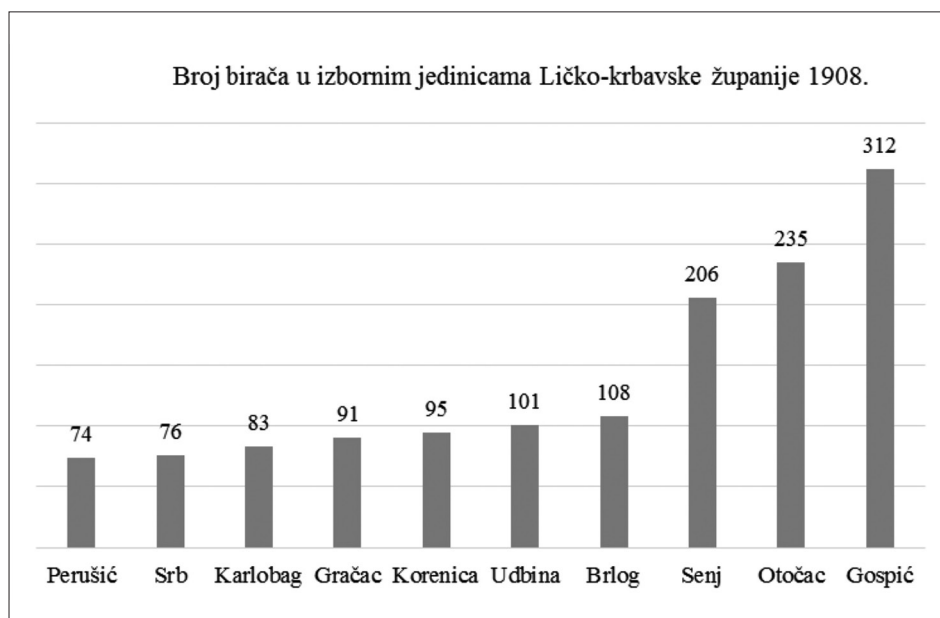
Izborni kotar	Datum izbora	Pobjednik i stranačka pripadnost	Zanimanje pobjednika	Protukandidati	Broj izbornika	Odlaziv
Senj	27. 2. 1908.	Drago Vlahović (SHSP)	trgovac	Stjepan Zagorac (HSP-HSK)	206	147
Karlobag	27. 2. 1908.	Jerko Pavelić (SHSP)	umirovljeni učitelj	bez protukandidata	83	66
Gospić	27. 2. 1908.	David Starčević (SHSP)	odvjetnik	Erazmo Barčić (HSP-HSK)	312	223

¹⁰ Više o pravašima i njihovim socijalnim strukturama vidjeti: M. GABELICA, 2018, 305–344.

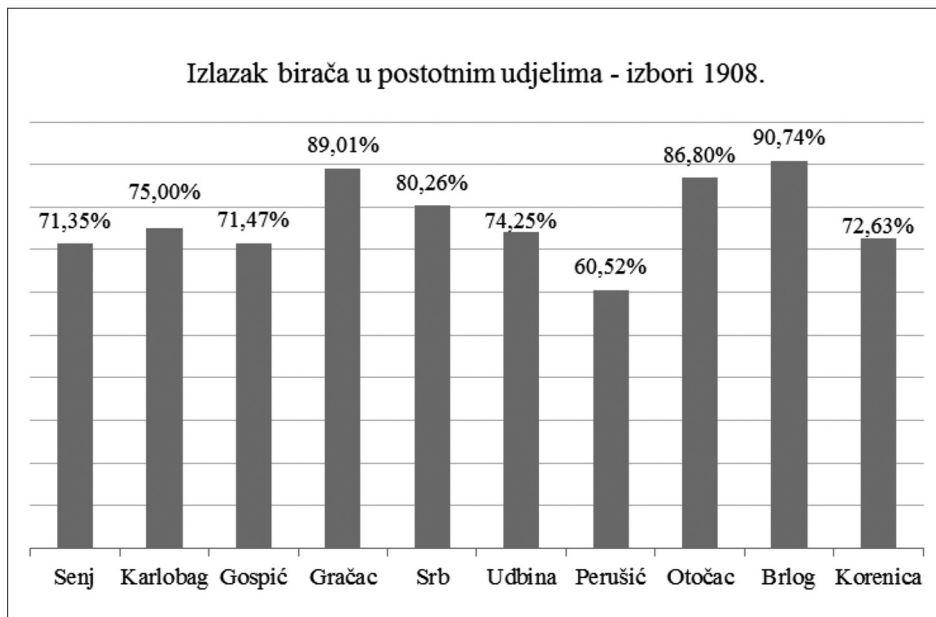
¹¹ *Stenografski zapisnici Sabora Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za petogodište 1906-1911*, Zagreb, 1908, sv. I., 160–237.

¹² Izborni rezultati prikupljeni su pregledom sačuvanih izbornih zapisnika i dijela dnevnoga tiska koji je izvještavao o izbornim gibanjima (*Narodne novine, Obzor, Hrvatsko pravo, Srbobran, Novi list, Pokret, Ustavnost i Novosti*).

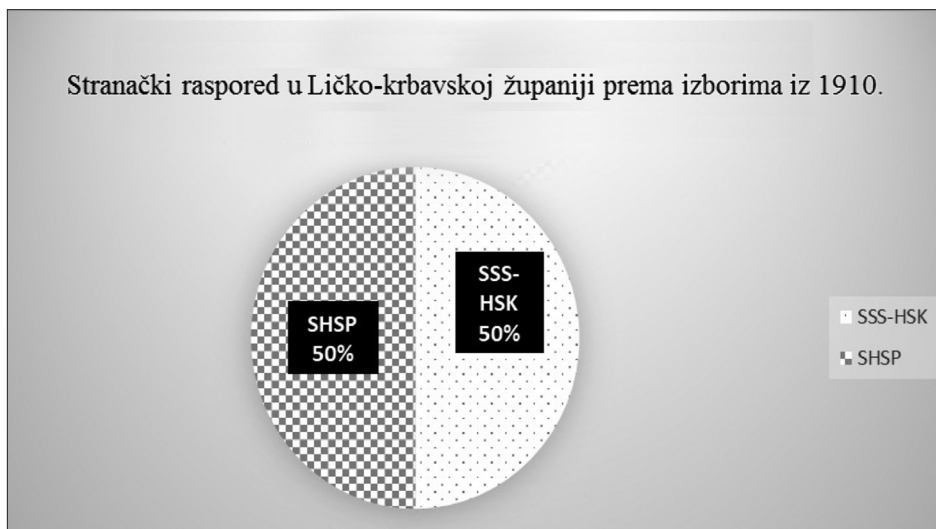
Gračac	27. 2. 1908.	Pajo Obradović (SSS-HSK)	paroh	Stjepan Domines (SHSP)	91	81
Srb	27. 2. 1908.	Petar Krajnović (SSS-HSK)	umirovljeni paroh	dr. Nikola pl. Crnković (US)	76	61
Udbina	28. 2. 1908.	Jovan Banjanin (SSS-HSK)	novinar	bez protukandidata	101	75
Perušić	27. 2. 1908.	Marko Badovinac (SHSP)	učitelj	bez protukandidata	74	46
Otočac	27. 2. 1908.	dr. Milan Ogrizović (SHSP)	književnik	Cezar Akačić (HSP-HSK)	235	204
Brlog	28. 2. 1908.	dr. Jovo Polovina (SSS-HSK)	odvjetnik	Petar Šafran (SHSP)	108	98
Korenica	28. 2. 1908.	Svetozar Pribićević (SSS-HSK)	novinar	bez protukandidata	95	69

Sl. 1. Broj birača u izbornim jedinicama Ličko-krbavske županije 1908.
(izradio S. Matković)

Sl. 2. Izlazak birača u postotnim udjelima – izbori 1908. (izradio S. Matković)

Sl. 3. Stranački raspored u Ličko-krbavskoj županiji prema izborima iz 1910. (izradio S. Matković)

Tijekom 1910. godine vlada u Zagrebu pokrenula je postupak izborne reforme. Političke okolnosti išle su u prilog dogovora između bana Nikole Tomašića i tada u Saboru većinske Hrvatsko-srpske koalicije. Stoga je bio pomalo očekivan kompromis koji nije doveo do korjenitije reforme izbornoga zakona. Premda se otprije zagovaralo kod dijela oporbenih krugova uvođenje općega, jednakog, izravnog i tajnog prava glasa, do toga nije došlo, ponajprije zbog otpora vrha ugarske politike. Novi zakon o izbornom redu donesen je 28. svibnja 1910. kojim je prošireno dotadašnje izborno pravo.¹³ Ukinuto je posredno biranje zastupnika i smanjen porezni cenzus, čime je omogućeno da se na umjeren način proširi izborno pravo glasa. Na razini čitave Banske Hrvatske broj izbornika približno je porastao s 42.000 na 260.000 izbornika.¹⁴ Broj i sastav izbornih jedinica nisu se mijenjali. Bez obzira na običaj da se izborni zakon promatra kao mjerilo za kvalitetu građanskih prava, druga su mjerila postala predmetom žustrih rasprava. Radilo se o procjenama kojemu narodu izborna reforma ide u prilog. Kritičari zakona pretežito su dolazili iz pravaških redova, smatrajući da se njime Hrvati nalaze u podređenom odnosu prema Srbima. Drugim riječima, kod pravaša je prevladavalo mišljenje da je zakon donosio niz novina, ali nije dirao u najbitniji problem. To je bila izborna geometrija i njezin utjecaj na etničku raspodjelu mandata. Ona je doista ostala nepromjenjiva u odnosu na rješenja o podjeli izbornih kotara iz 1887. kad je ban Khuen-Héderváry snizio broj izbornih kotara. U generalnoj raspravi o izbornom zakonu u Saboru tijekom proljeća 1910. frankovački pravaši su tvrdili, tražeći da se na prvo mjesto stave interesi hrvatskoga stanovništva, da su dobitnici kuenovskog sustava bili Srbi u Hrvatskoj. Da bi pokazali nastavak neravnoteže ukazali su na podjele mandata između županija, imajući pred očima etničke razlike. Tako su usporedili Ličko-krbavsku i Varaždinsku županiju, ističući da u prvoj dolazi jedan zastupnik na 21.000 stanovnika, a u drugoj jedan zastupnik na 33.000 stanovnika.¹⁵ Prva županija je imala oko 208.000 stanovnika i deset izbornih kotara, a Varaždinska je županija s 279.000 stanovnika bila podijeljena u devet izbornih kotara. Iz toga se uočavalo da je za njih hrvatsko-srpski odnos fundamentalna tema za raspravu, dodajući pritom i utjecaje drugih etničkih skupina u pojedinim dijelovima banske Hrvatske

¹³ Zakon je 6. lipnja 1910. proglašen u *Sborniku zakona i naredaba Kraljevine Hrvatske i Slavonije* br. 41/1910. te je istog dana stupio na snagu.

¹⁴ Josip Hoholač, *Zakon od 28. svibnja 1910. ob izbornom redu za Sabor Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb 1910, 4.

¹⁵ *Stenografski zapisnici*, 1908, 1220. Kod frankovačkih pravaša glavni su govornici bili Vladimir Frank i Aleksander Horvat.

koje su iznosile svoje ekskluzivne interese i umanjivale prodornost hrvatskih kandidata.¹⁶

S druge su strane ostali zastupnici odobravali predloženu zakonsku osnovu. Ovisno o tome jesu li pripadali dotad vladajućem bloku zasnovanom na sporazumu između bana Tomašića i Hrvatsko-srpske koalicije ili oporbenim redovima, isticali su prednosti prijedloga izbornih promjena ili su uz određene kritike načelno pristajali uz nj. U tom su smislu i odgovarali na napade frankovačkih pravaša. Pritom se s argumentiranim izlaganjem istaknuo gospički zastupnik Vinko Krišković koji je govorio u prilog zakona i prava "dvaju zapadnih županija", misleći na Ličko-krbavsku i Modruško-riječku županiju, da zadrže predloženi status unatoč slabostima izborne geometrije.¹⁷ Po njemu bi bilo nepravedno da te dvije županije zbog manjega broja stanovništva i niže porezne snage dobiju umanjeni broj zbornik kotara. Osim toga, osporavao je frankovačke izračune o neproporcionalnim zastupstvima pojedinih skupina kao aproksimativne brojke i predlagao da se nakon usvajanja novog izbornog zakona provede prikupljanje pouzdanih podataka koji bi poslužili za pregrupiranje izborne karte. Udbinski zastupnik Jovan Banjanin posve je odbacio frankovačke prigovore, tvrdeći da nije moguće "odieliti Srbe od Hrvata" zbog izmiješanosti i da bi svako umanjivanje srpskoga udjela postiglo suprotne učinke.¹⁸

U sklopu rada na izbornoj reformi upravno je osoblje izradilo niz popisa birača koji su prvo poslužili za saborsku raspravu.¹⁹ Taj je posao slijedio dotadašnju praksu da su se svake godine morale izrađivati revidirane izborne listine. U pogledu općih statističkih podataka korišteni su rezultati popisa iz 1900. koji su nadopunjavani i s drugim skupinama podataka, osobito s procjenama osnove izborne reforme iz 1907 godine.²⁰

Nakon usvajanja zakona krajem svibnja 1910. županijske su oblasti morale u ustanovljenom roku (do 4. rujna) podnositi izvješća o sastavljanju izbornih listina. Zadaća im je bila da za svaku pojedinačnu izbornu listinu sastave sumarni iskaz koji je trebao sadržavati broj izbornika po cenzusu inteligencije (obrazovanju), broj izbornika po poreznom cenzusu, raspored izbornika prema narodnoj pripadnosti ("narodnosti"), ukupan broj izbornika po odredbama novoga izbornoga zakona, ukupan broj izbornika po starom izbornom zakonu i

¹⁶ Pretežito se govorilo o "doseljeničkim elementima", odnosno o utjecaju Mađara i Nijemaca u slavonskim županijama i Srijemskoj županiji.

¹⁷ *Stenografski zapisnici*, 1908, 1283.

¹⁸ *Stenografski zapisnici*, 1908, 922.

¹⁹ HR-HDA-78, Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, br. 3526/1910.

²⁰ *Stenografski zapisnici*, 1908, 61.

pokazatelje apsolutnoga porasta izbornika. Županijske oblasti su preuzimanjem vladine odredbe trebale obavijestiti kotarske oblasti te gradska i općinska poglavarstva koji su bili nadležni za prikupljanje podataka i sastavljanje sumarnoga iskaza.

Nalaze o broju birača u Ličko-krbavskoj županiji iznosimo u tabličnom obliku. Gradska poglavarstva, kotarske oblasti i općinske vlasti sastavljale su sumarne iskaze koje su županijske vlasti objedinile i poslale Predsjedništvu Zemaljske vlade na uvid. Iz statističkih iskaza moglo se uočiti točan porast broja izbornika u skladu s odredbama novog izbornoga zakona. Tako je u Ličko-krbavskoj županiji zbog izborne reforme ukupno narastao broj izbornika s 1503 na 4991 ili za 232,06 %. Kad se promatraju pojedine izborne jedinice, onda se uočava najmanji rast izbornika u izornoj jedinici Senj (84,58 %) i najviši u Brlogu (409, 77 %). Štoviše, grad Senj je imao manji rast izbornika od 50 %, ali takvo je kretanje bilo tipično i za hrvatske gradove u drugim županijama jer je sniženje izbornoga cenzusa očito pogodovalo višem rastu izbornika u nižim upravnim općinama. Usto je Ličko-krbavska županija dobila pogodnost u zakonu jer su njezini gradovi i seoske zadruge stekli izborni privilegij budući da su se za njih primijenile niže stope izravnoga poreza tako da se time poticao viši porast izbornika na tom području.

Tablica 2. Izborni kotar broj 17 s biralištem u Senju²¹

Upravna općina	Porezne općine	Broj izbornika po cenzusu inteligencije	Broj izbornika po cenzusu poreza	Nacionalna struktura ²²			Ukupni broj izbornika po novoj listini	Ukupni broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
				Hrvati	Srbi	Mađari			
Grad Senj	Grad Senj	81	117	191	5	2	198	133	65
Brinje	Brinje	17	65	66	16	-	82	43	39
	Letinac	2	5	7	-	-	7	5	2
	Prokike	1	21	3	19	-	22	6	16
	Vodoteč	1	15	1	15	-	16	1	15

²¹ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, br. 23/1911.

²² U izvorniku stoji: kolona 5 – Razvrstba izbornika po narodnosti.

	Vojvoduša	-	1	-	1	-	1	-	1
Krivi Put	Krivi Put	6	23	28	1	-	29	6	23
	Krmpote	-	6	6	-	-	6	1	5
Sveti Juraj	Sv. Juraj	7	38	44	1	-	45	24	21
	Krasno	4	9	12	-	1	13	8	5
Ukupno		119	300	358	58	3	419	227	192

Tablica 3. Izborni kotar broj 8 s biralištem u Karlobagu²³

Upravna općina	Porezne općine	Izbornici po cenzusu inteligencije	Broj izbornika po cenzusu poreza	Hrvati	Srbi	Mađari	Ini	Broj izbornika po novoj listini	Broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
Karlobag	Karlobag	11	28	37	2	-	-	39	27	12
	Cesarica	4	6	9	-	1	-	10	7	3
	Oštarije	2	5	7	-	-	-	7	4	3
	Lukovo Šugarje	2	3	5	-	-	-	5	2	3
Smiljan	Smiljan	6	41	36	11	-	-	47	12	35
	Bužim	1	11	11	1	-	-	12	3	9
	Debelo Brdo	-	5	5	-	-	-	5	-	5
	Trnovac	2	23	25	-	-	-	25	9	16
	Brušane	2	28	30	-	-	-	30	6	24
Jablanac	Jablanac	4	18	22	-	-	-	22	13	9
	Prizna	1	2	3	-	-	-	3	2	1
	Stinica	-	5	5	-	-	-	5	1	4
	Starigrad	1	7	7	-	-	1	8	6	2
	Klada	-	5	5	-	-	-	5	2	3
Ukupno		36	187	207	14	1	1	223	94	129

²³ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, kr. br. 23/1911.

Tablica 4. Izborni kotar broj 9 s biralištem u Gospiću²⁴

Upravna općina	Porezne općine	Izbornici po cenzusu inteligencije	Broj izbornika po cenzusu poreza	Hrvati	Srbi	Ukupni broj izbornika po novoj listini	Ukupni broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
Gospić	Bilaj	3	6	9	-	9	5	4
	Lipe	1	13	9	5	14	2	12
	Čitluk	1	18	-	19	19	1	18
	Ribnik	2	36	37	1	38	8	30
	Novi	2	44	46	-	46	6	40
	Divoselo	6	95	7	94	101	7	94
	Gospić	164	227	305	86	391	231	160
	Medak	Medak	10	43	2	51	53	9
	Brezik	-	5	-	5	5	-	5
	Kukljić	-	11	-	11	11	-	11
	Kruškovac	-	5	-	5	5	-	5
	Drenovac	-	2	-	2	2	-	2
	Raduč	2	19	-	21	21	3	18
	Počitelj	4	26	-	30	30	4	26
	Vrebac	3	13	-	16	16	3	13
	Pavlovac	-	5	-	5	5	-	5
	Mogorić	3	21	-	24	24	4	20
Lički Osik	Barlete	-	8	3	5	8	1	7
	Lički Osik	5	25	30	-	30	6	24
	Mušaluk	-	14	14	-	14	2	12
	Ostrvica	1	10	1	10	10	2	9
	Široka Kula	3	83	32	54	86	6	80
Ukupno		210	729	495	444	939	300	639

²⁴ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, kr. br. 23/1911.

Tablica 5. Izborni kotar broj 10 s biralištem u Gračacu²⁵

Upravna općina	Porezne općine	Izbornici po cenzusu inteligencije	Broj izbornika po cenzusu poreza	Hrvati	Srbi	Ini	Ukupni broj izbornika po novoj listini	Ukupni broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
Gračac	Gračac	18	33	18	33	-	51	29	22
	Štikada	2	24	5	21	-	26	7	19
	Grab	-	4	2	2	-	4	-	4
	Kijani	-	2	-	2	-	2	-	2
	Tomingaj	2	13	-	15	-	15	5	10
	Glogovo	-	-	-	-	-	-	-	-
	Duboki dol	-	-	-	-	-	-	-	-
	Lovinac	Cerje	1	5	6	-	-	6	2
Kik		-	-	-	-	-	-	-	-
Lovinac		8	28	33	3	-	36	20	16
Ploča		1	22	-	23	-	23	4	19
Ričice		1	5	6	-	-	6	2	4
Smokrić		-	2	2	-	-	2	-	2
Sv. Rok		3	20	21	1	1	23	11	12
Vranik		-	6	6	-	-	6	-	6
Bruvno	Bruvno	4	21	-	25	-	25	10	15
	Rudopolje	1	6	3	4	-	7	1	6
	Deringaj	-	4	-	4	-	4	-	4
	Omšica	1	3	-	4	-	4	2	2
	Mazin	2	25	-	27	-	27	5	22
Ukupno		44	223	102	164	1	267	98	169

²⁵ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, kr. br. 23/1911.

Tablica 6. Izborni kotar broj 11 s biralištem u Srbu²⁶

Upravna općina	Porezne općine	Izbornici po cenzusu inteligencije	Broj izbornika po cenzusu poreza	Hrvati	Srbi	Ukupni broj izbornika po novoj listini	Ukupni broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
Srb	Srb	7	14	-	21	21	6	15
	Neteka	-	3	-	3	3	1	2
	Suvaja	1	10	-	11	11	2	9
	Brotnja	-	5	-	5	5	1	4
	Zaklopac	-	4	-	4	4	-	4
	Dabašnica	-	3	-	3	3	-	3
	Kupirovo	1	4	-	5	5	1	4
	Osredci	3	1	-	4	4	4	-
	Dugo polje	-	2	-	2	2	-	2
	Kaldma	-	1	-	1	1	-	1
Donji Lapac	Donji Lapac	17	46	6	57	63	32	31
	Oraovac	-	7	-	7	7	-	7
	Dnopolje	-	10	-	10	10	-	10
	Gornji Lapac	-	3	-	3	3	-	3
	Boričevac	2	11	12	1	13	2	11
	Dobro selo	3	19	-	22	22	3	19
	Doljane	2	25	-	27	27	4	23
	Kruge	-	1	-	1	1	-	1
	Nebljusi	2	15	-	17	17	6	11
Zrmanja	Vrelo	4	12	1	15	16	6	10
	Kom	1	4	-	5	5	2	3
	Zrmanja	-	3	-	3	3	-	3
	Pribudić	-	1	-	1	1	-	1
	Prljevo	-	2	-	2	2	-	2
	Velika Popina	1	8	-	9	9	1	8
	Palanka	-	-	-	-	-	-	-
Ukupno		44	214	19	239	258	71	187

²⁶ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemałjske vlade, kut. 773, kr. br. 23/1911.

Tablica 7. Izborni kotar broj 12 s biralištem u Udbini²⁷

Upravna općina	Porezne općine	Izbornici po cenzusu inteligencije	Broj izbornika po cenzusu poreza	Hrvati	Srbi	Broj izbornika po novoj listini	Broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
Udbina	Udbina	20	61	49	32	81	38	43
	Visuč	3	23	-	26	26	9	17
	Mutilić	-	28	9	19	28	4	24
	Kurjak	-	2	-	2	2	1	1
	Jošane	4	34	-	38	38	5	33
	Komić	1	5	1	5	6	-	6
Podlapac	Podlapac	5	20	24	1	25	25	-
	Svračkovo selo	1	4	-	5	5	5	-
	Pišać	-	23	7	16	23	23	-
	Mekinjar	1	26	-	27	27	27	-
	Srednja gora	2	6	-	8	8	8	-
Bunić	Bunić	8	55	9	54	63	20	43
	Šalamunić	-	41	-	41	41	7	34
	Kozjan	-	7	-	7	7	-	7
	Čanak	2	11	13	-	13	5	8
	Krbavica	2	31	-	33	33	10	23
	Debelo brdo	2	66	-	68	68	11	57
Ukupno	17	51	443	112	382	494	198	296

²⁷ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, dok. br. 23/1911.

Tablica 8. Izborni kotar broj 13 s biralištem u Perušiću²⁸

Upravna općina	Porezne općine	Izbornici po cenzusu inteligencije	Broj izbornika po cenzusu poreza	Hrvati	Srbi	Mađari	Ini	Ukupni broj izbornika po novoj listini	Ukupni broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
Kosinj	Gornji Kosinj	7	30	31	5	1	-	37	13	24
	Mlakva	-	9	-	9	-	-	9	2	7
	Donji Kosinj	4	30	13	21	-	-	34	7	27
	Lipovo polje	2	31	2	31	-	-	33	4	29
Perušić	Perušić	18	58	72	3	-	1	76	31	45
	Kvarte	-	22	22	-	-	-	22	5	17
	Konjsko brdo	-	26	25	1	-	-	26	4	22
	Kaludjerovac	1	5	6	-	-	-	6	3	3
	Studenci	2	7	4	5	-	-	9	3	6
Pazarište	Klanac	5	16	21	-	-	-	21	9	12
	Gornje Pazarište	3	12	15	-	-	-	15	6	9
	Kruščica	1	-	1	-	-	-	1	-	1
	Donje Pazarište	4	11	15	-	-	-	15	6	9
Ukupno		47	257	227	75	1	1	304	93	211

²⁸ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemałjske vlade, kut. 773, kr. br. 23/1911.

Tablica 9. Izborni kotar br. 14 s biralištem u Otočcu²⁹

Upravna općina	Porezne općine	Izbornici po cenzusu inteligencije	Izbornici po cenzusu poreza	Hrvati	Srbi	Mađari	Česi	Ukupni broj izbornika po novoj listini	Ukupni broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
Otočac	Otočac	56	66	176	41	1	4	222	105	117
	Prozor	1	46	47	-	-	-	47	10	37
	Švica	5	39	28	16	-	-	44	22	22
	Kuterevo	2	5	7	-	-	-	7	6	1
Sinac	Sinac	6	67	71	2	-	-	73	18	55
	Lešće	5	123	128	-	-	-	128	19	109
	Čovići	-	89	89	-	-	-	89	11	78
	Ravljani	2	18	20	-	-	-	20	8	12
Vrhovine	Vrhovine	8	81	4	85	-	-	89	20	69
	Rudopolje	-	21	-	21	-	-	21	3	18
	Babin Potok	3	92	3	91	1	-	95	24	71
	Turjanski	2	49	-	51	-	-	51	8	43
	Zalužnica	2	42	-	44	-	-	44	7	37
Ukupno		92	838	573	351	2	4	930	261	669

²⁹ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, kr. br. 23/1911.

Tablica 10. Izborni kotar br. 15 s biralištem u Brlogu³⁰

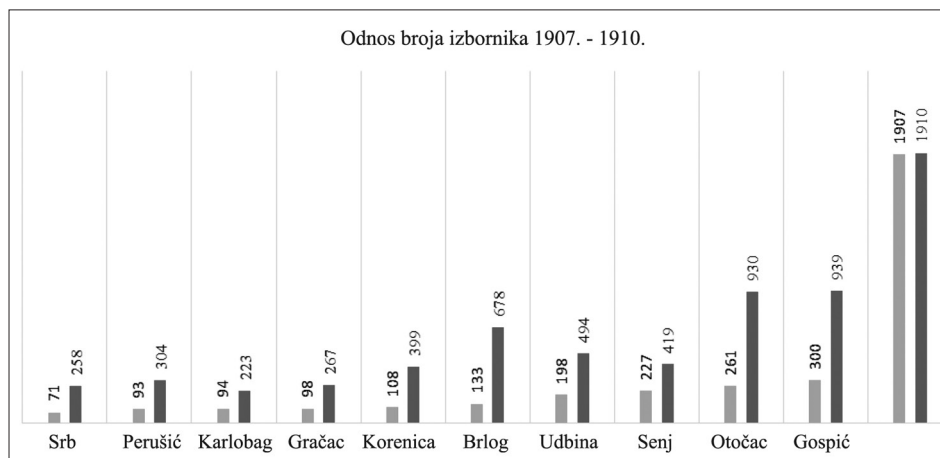
Upravna općina	Porezne općine	Izbornici po cenzusu inteligencije	Izbornici po cenzusu poreza	Hrvati	Srbi	Mađari	Ukupni broj izbornika po novoj listini	Ukupni broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
Brlog	Brlog	7	113	30	90	-	120	33	87
	Dubrava	-	21	6	15	-	21	3	18
	Kompolje	3	51	54	-	-	54	8	46
	Vlaško Polje	-	62	34	28	-	62	4	58
	Melnice	1	9	8	2	-	10	5	5
Dabar	Dabar	4	104	46	62	-	108	16	92
Škare	Škare	7	184	4	186	1	191	30	161
	Doljane	1	39	-	40	-	40	4	36
Jezerane	Jezerane	6	33	39	-	-	39	17	22
	Stajnica	2	12	14	-	-	14	5	9
	Križpolje	2	13	15	-	-	15	6	9
	Lipice	2	2	4	-	-	4	2	2
Ukupno		35	643	254	423	1	678	133	545

³⁰ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, kr. br. 23/1911.

Tablica 11. Izborni kotar br. 16 s biralištem u Korenici³¹

Upravna općina	Porezne općine	Izbornici po cenzusu inteligencije	Izbornici po cenzusu poreza	Hrvati	Srbi	Ini	Ukupni broj izbornika po novoj listini	Ukupni broj izbornika po staroj listini	Apsolutni porast izbornika
Korenica	Korenica	21	139	17	143	-	160	53	107
	Bielo polje	1	21	-	22	-	22	11	11
	Priboj	-	14	7	7	-	14	5	9
	Trnovac	-	4	-	4	-	4	1	3
Zavalje	Zavalje	4	13	17	-	-	17	7	10
	Skočaj	1	5	6	-	-	6	2	4
	Baljevac	1	4	3	2	-	5	2	3
	Melinovac	-	5	-	5	-	5	1	4
Petrovo Selo Ličko	Petrovo selo	6	88	15	78	1	94	19	75
	Vaganac	2	70	31	41	-	72	7	65
Ukupno		36	363	96	302	1	399	108	291

³¹ HR-HDA-78 Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, kr. br. 23/1911.

Sl. 4. Odnos broja izbornika 1907. – 1910. (izradio S. Matković)

Popisi izbornika popraćeni su u arhivskim materijalima s dopunskim podacima koji nude uvid u nešto širu sliku stanovništva razgraničenog prema pojedinim županijama. Tako su izneseni i brojidbeni pokazatelji o ukupnom broju muškaraca, koji su mogli uživati izbornu pravo u odnosu na žene. U toj se podjeli navode podatci o materinskom jeziku, vjerskoj identifikaciji i pismenosti. Niže donosimo izvorni dokument *Postotna razvrstba muškoga žiteljstva*, pisan rukom, u kojemu se kod materinskoga jezika bilježi zasebna pripadnost Hrvatima i Srbima. U izvorniku koji je tiskan u priložima *Stenografskih zapisnika Hrvatskoga sabora* zabilježena je stavka Hrvati ili Srbi.³² Podatci se u oba izvornika poklapaju.

Uočava se u *Postotnoj razvrstbi muškoga žiteljstva* podudarnost srpskoga jezika s grko-istočnom konfesionalnošću, dok su govornici hrvatskoga jezika bili vjerski razdijeljeni u rimokatolike, grkokatolike i dijelove drugih religija. U donjoj su tablici, u odnosu na izvornik, zbirno zabilježeni pripadnike evangeličkih crkava augsburškog i reformskog ispovijedanja. Nisu uneseni podatci o zavičajnosti. U tom je pogledu 99,57 % navedenih muškaraca imalo zavičajnost Kraljevine Hrvatske i Slavonije, dok su ostali bili zavičajni pripadnici Austrije (155), Ugarske (25) ili grada Rijeke (6). Od zavičajnika izvan Hrvatske najviše ih je bilo u Senju (59) i Gospiću (55), iz čega se može zaključiti da je bila pretežito riječ o osobama iz redova činovnika.

³² Vidjeti: Muško građansko i vojničko žiteljstvo preko 24. godine (žitelji rođeni 1875. i ranije) po popisu od god. 1900. po materinskom jeziku, vjeroispovijesti, pismenosti i zavičaju. *Stenografski zapisnik 1908. - 1913. Prilozi k stenografskim zapisnicima*, Zagreb, 1910, sv. II., 66.

Tablica 12. Postotna razvrstba muškoga žiteljstva preko 24 godine po materinskom jeziku, vjeroispovijesti, pismenosti i zavičajnost po popisu iz 1900.

	Po pismenosti		Po vjeroispovijesti					Po materinskom jeziku (postotni udio)							Broj muškaraca	Izborni kotari
	Ne zna čitati ni pisati	Čita i piše	Izr	Evagelici	GrI	GKt	RKt	Ostali	Nijemci	Mađari	Česi	Slovinci	Srbi	Hrvati		
Brlog	75,17	24,71	-	-	43,75	0,02	56,23	0,02	0,10		0,05	43,75	56,06	4 160		
Gospić	68,46	31,29	0,02	-	63,95	0,05	35,98	0,11	0,03	0,13	0,07	63,95	35,62	5 548		
Gračac	79,37	20,39	-	-	66,39	-	33,61	0,05	-	0,02	0,02	66,39	33,52	4 498		
Karlobag	69,02	30,69	0,04	0,04	5,86	-	94,06	0,07	-	0,04	0,07	5,86	93,92	2 711		
Korenica	80,12	19,68	-	-	71,41	-	28,59	-	-	0,03	-	71,41	28,56	3 592		
Otočac ³³	67,97	31,92	0,04	0,11	42,42	0,02	57,39	0,15	0,17	0,13	0,28	42,42	56,24	4 614		
Senj	70,21	29,36	-	0,07	27,36	-	72,57	0,38	0,13	0,28	0,25	27,36	71,45	3 937		
Perušić	74,60	24,68	-	-	18,39	-	81,61	0,02	0,02	0,02	-	18,39	81,55	4 481		
Srb	80,99	18,89	-	-	93,46	-	6,54	-	-	0,06	0,02	93,46	6,44	5 172		
Udbina	81,45	18,35	-	0,02	77,30	-	22,68	-	0,02	-	0,02	77,30	22,66	4 070		
Ukupno	74,77	24,96	0,01		53,56	0,01	46,39	0,08	0,05	0,08	0,08	53,56	46,06	42 783		

(izvor: HR-HDA-65, kut. 176)³⁴

(kratice: RKt = rimokatolici; GKt = grko-katolici; GrI = grko-istočni; Izr = izraeličani)

³³ U Otočcu kod rubrike vjeroispovijesti pripada još 0,02 ostalim vjeroispovijestima koje nisu određene.³⁴ Ovi su podatci usporedivi s onima u: *Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1906-1910*, sv. III., Zagreb, 1917.

Sljedeći izvorni dokument također donosi podatke o broju stanovništva u Ličko-krbavskoj županiji. U njemu su popisani svi izborni kotari s ukupnim brojem stanovništva i njihova razdioba po materinskom jeziku u apsolutnim i postotnim brojkama. Za razliku od ranije iznesenih popisa, ovdje su korišteni svježi nalazi popisa iz 1910. Nadalje, u tom popisu se jezik razvrstava na hrvatski ili srpski, ostale slavenske jezike, mađarski, njemački i ostale jezike. Zanimljivo je da se govornici hrvatskoga ili srpskog jezika dijele prema onima koji pripadaju grčko-istočnoj ili drugim vjerskim zajednicama. Iz toga bismo zaključiti da je ovo bio radni predložak nekog činovnika kod prosuđivanja određenih pitanja vezanih uz primjenu izbornoga zakonodavstva.

Tablica 13. *Žiteljstvo [muško (građ. i vojn.) i žensko] kraljevine Hrvatske i po izbornim kotarima po popisu od g. 1910.*

Izborni kotari	Broj žitelja	Hrvatski ili srpski jezik		ostali slavenski jezici	mađarski	njemački	nepoznati
		svi osim grčko-istočnih	grčko-istočni (ist. pravosl.)				
Karlobag	14.244	13.543	684	5		4	8
Gospić	25.573	9.420	16.090	40	4	14	5
Gračac	20.801	7.225	13.558	14	2	1	1
Srb	23.358	1.593	21.761	2	-	2	-
Udbina	19.364	4.654	14.702	4	-	4	-
Perušić	20.950	17.325	3.616	7	-	1	1
Otočac	22.200	13.384	8.742	40	5	24	5
Brlog	20.991	12.625	8.355	3	4	3	1
Korenica	15.942	4.746	11.182	2	-	2	10
Senj	21.287	15.831	5.346	53	7	13	37
Ukupno	204.710	100.346	104.036	170	22	68	68

(izvor: HR-HDA-78, kut. 914., Broj muškaraca (građanskih i vojnih) u dobi preko 24 godine po izbornim kotarima prema popisu žiteljstva od god. 1910.)

Krajem listopada 1910. održani su prvi izbori po reformiranom izbornom zakonu. Rezultati su uglavnom slijedili raspored snaga iz prethodnih izbora, pokazujući da prošireno izborno pravo nije radikalnije djelovalo na izborne ishode. Pet je zastupnika obranilo svoj saborski mandat u istim izbornim kotarima (Vlahović, Pavelić, Obradović, Krajnović i Pribičević). Novoizabranih je pet zastupnika u određenoj mjeri pratio političko-stranačke podjele. Frankovački pravaši su obranili dva izborna kotara (Perušić i Otočac), dok je novoosnovana Starčevićeva stranka prava (SPP) osvojila također dva mandata. U pravaškom je primjeru došlo do utjecaja raskola frankovačke stranke (SHSP) tako da je Perušić pripao lojalnom frankovcu Vučetiću, dok je Otočac prešao u ruke pravaškoga disidenta Petričića iz redova SSP-a.³⁵ Gospički je zastupnik David Starčević umro 18. studenoga 1908., a taj je izborni kotar na dopunskim izborima 18. travnja 1910. preuzeo Krišković. Na tim je izborima nastupao uz podršku vlade. U službenom je izvješću podžupan zapisao za njega da je bio "naš kandidat".³⁶ Međutim, na izborima iz 1910. pripadao je Hrvatskoj ujedinjenoj samostalnoj stranci (HUS) nastaloj uoči izbora spajanjem Hrvatske stranke prava i Hrvatske pučke napredne stranke.³⁷ Ta je stranka nastupila u sklopu Hrvatsko-srpske koalicije i novom je akvizicijom potvrdila lojalnost prema nagodbenom sustavu. U izbornom kotaru Brlog po prvi je put pobijedio Budisavljević koji je kao i raniji zastupnik toga kotara pripadao SSS-u. Konačno, ta je stranka izgubila mandat u Udbini, gdje je pobjedu odnio Gašo Dević iza kojega je stajala vladina Stranka narodnoga napretka (SNN). Vodstvo SSS-a je teško podnijelo poraz svoga kandidata, optužujući vladu da je preko svoga aparata – činovničkih glasova – popločala Deviću put prema pobjedi.³⁸ Optužbe su se odnosile na zastrašivanje izbornika i primjenu nasilja. Protest protiv izbornoga rezultata nije urodio plodom.

³⁵ Frankovci su pisali u svojim novinama da su prevagu za Petričića odnijeli srpski birači iz Vrhovina. Vidjeti: Odjeci sa birališta. Kotar Otočac, *Hrvatsko pravo*, br. 4482, 31. 10. 1910, str. 2. Za historiografski kontekst pravaškoga raskola vidjeti: M. GABELICA, 2013, 283–303.

³⁶ HR-HDA-78, Predsjedništvo Zemaljske vlade, kut. 773, br. 2105. Gospić, 24. 4. 1910.

³⁷ Više o Kriškoviću u tom razdoblju vidjeti kod: M. KOLAR, 1996, 229–258 i J. HORVAT, 1965, 60–63.

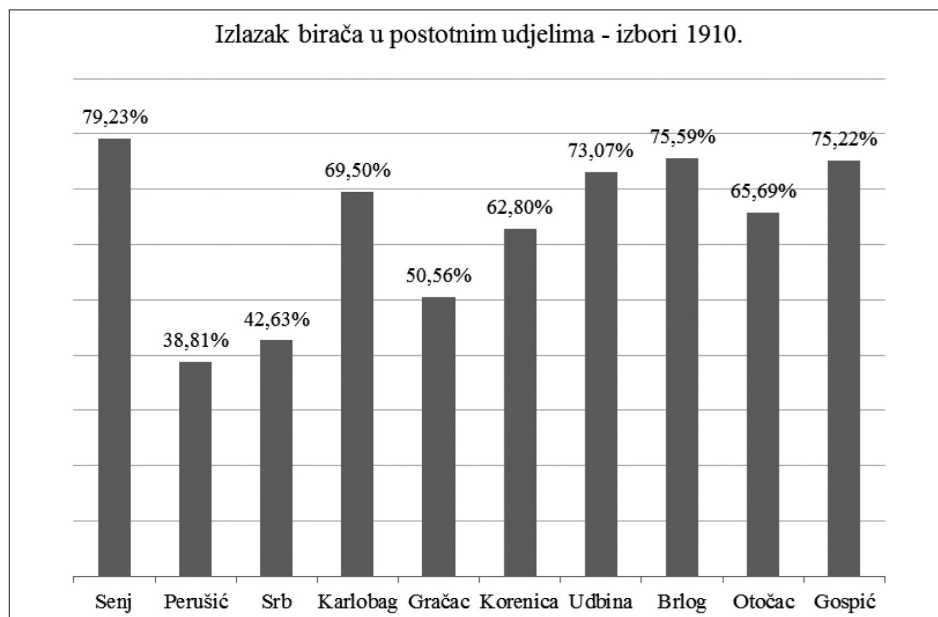
³⁸ Izbor u udbinskom kotaru, *Srbobran*, br. 225, 27, 2. 11. 1910., 1–2.

Tablica 14. Izborni rezultati na području Ličko-krbavske županije iz 1910.³⁹

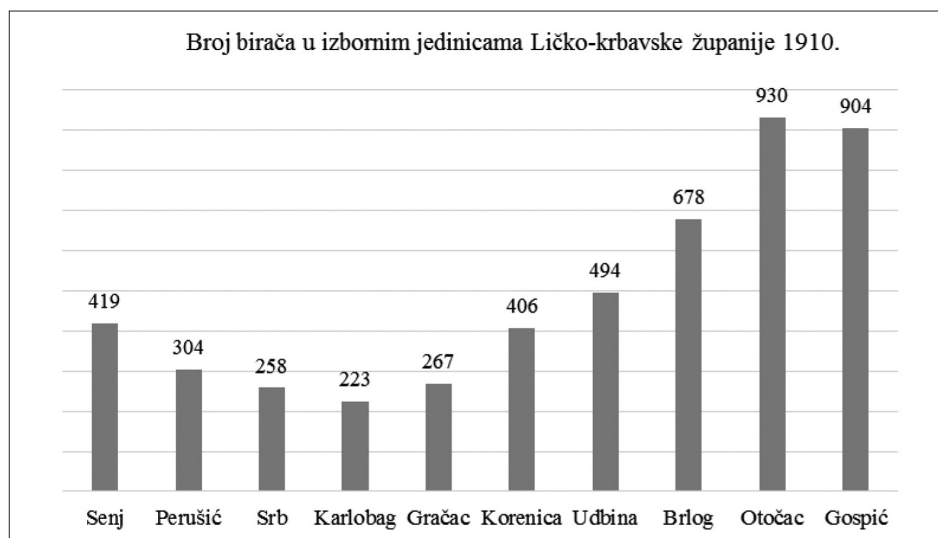
Izborni kotar	Datum izbora	Pobjednik i stranačka pripadnost	Zanimanje pobjednika	Protukandidati	Broj birača	Odaziv
Senj	28. 10. 1910.	Drago Vlahović (SP)	trgovac	Guido Hreljanović (HUSS-HSK)	419	332
Karlobag	28. 10. 1910.	Jerko Pavelić (SSP)	umirovljeni učitelj	Zvonimir Vukelić (SP)	223	155
Gospić	28. 10. 1910.	dr. Vinko Krišković (HUSS-HSK)	sveučilišni profesor	Ivan Ružić (SP)	904	680
Gračac	28. 10. 1910.	Pajo Obradović (SSS-HSK)	paroh	bez protukandidata	267	135
Srb	28. 10. 1910.	Petar Krajnović (SSS-HSK)	umirovljeni paroh	bez protukandidata	258	110
Udbina	28. 10. 1910.	Gašo Dević (SNN)	veletrgovac	Jovan Banjanin (SSS-HSK)	494	361
Perušić	28. 10. 1910.	Stipe Vučetić (SP)	župnik	Ladislav Polić (IS)	304	118
Otočac	29. 10. 1910. ⁴⁰	dr. Živko Petričić (SSP)	odvjetnik	Milan Pavlović (SP)	930	611
Brlog	28. 10. 1910.	dr. Srdjan Budisavljević (SSS-HSK)	odvjetnik	Slavko Aranitzky (SP)	678	512
Korenica	28. 10. 1910.	Svetozar Pribičević (SSS-HSK)	novinar	bez protukandidata	406	255

³⁹ Izborni rezultati prikupljeni su pregledom sačuvanih izbornih zapisnika (HR-HDA-65, kut. 205) i dnevnoga tiska (*Narodne novine, Obzor, Hrvatsko pravo, Srbobran, Novi list, Hrvatska Sloboda, Hrvat i Novosti*).

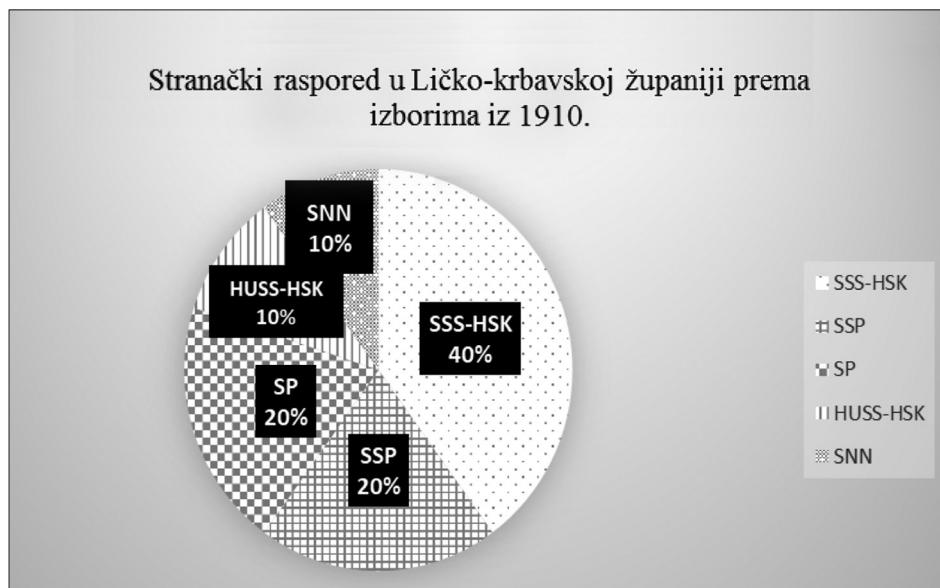
⁴⁰ U Otočcu je došlo do užeg izbora. U prvome krugu još su se kandidirali dr. Srdjan Budisavljević (SSS-HSK) i dr. Edo Lovrić (IS).

Sl. 5. Izlaznost birača u postotnim udjelima – 1910. (izradio S. Matković)

Sl. 6. Broj birača u izbornim jedinicama Ličko-krbavske županije 1910. (izradio S. Matković)

Sl. 7. Stranački raspored u Ličko-krbavskoj županiji prema izborima iz 1910. (izradio S. Matković)

Do raspada Austro-Ugarske održana su još dva saborska izbora (1911. i 1913.). U oba izbora korištene su odredbe izbornoga zakona iz 1910., što je u praksi dovelo do približno sličnih rezultata u Ličko-krbavskoj županiji. Na prvima su pravaši iskoristili kratkotrajno vrijeme, kada su nastupali pod jednom izbornom listinom tako da su uspjeli osvojiti polovicu mandata u Županiji. Već na sljedećim izborima oslabili su za dva mandata u korist hrvatskih političara iz redova HSK-a koji su unatoč unutarnjim preslagivanjima zadržali homogenost na izborima. Taj podatak ukazuje da su i prakse jedinstvenoga nastupa stranaka i skupina oko određenoga programa donosile rezultate. Tijekom Prvoga svjetskog rata započele su rasprave o novoj izbornoj reformi koja je imala za cilj uvođenje općega prava glasa i novu izbornu geometriju. Održan je i manji broj dopunskih izbora koji su pokazali da je kontinuirano rastao broj upisanih izbornika. Slom Monarhije omeo je neizbježnu evoluciju izbornoga postupka. Stvaranjem Kraljevstva/Kraljevine SHS provedena je šira izborna reforma koja je svjedočila o dubokim promjenama u izbornom krajoliku i u političkim odnosima.

*Literatura**I. Izvori*

- HR-HDA-65, Hrvatski sabor (1861. – 1918.)
HR-HDA-78, Predsjedništvo zemaljske vlade (1868. – 1918.)
Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije, sv. II., Zagreb, 1917.
Stenografički zapisnici Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije za petogodište 1906-1911, sv. I., Zagreb, 1908.
Stenografički zapisnici Sabora Kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije 1908-1913, sv. I. i II., Zagreb, 1910.

II. Knjige i članci

- Mato ARTUKOVIĆ, *Srbi u Hrvatskoj (Khuenovo doba)*, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod, 2011.
- Mislav GABELICA, Ideološke razlike između milinovačkih i frankovačkih pravaša uoči Prvoga svjetskog rata (1908. – 1914.), u: Zdravka JELASKA MARIJAN – Zlatko MATIJEVIĆ (ur.), *Pravaštvo u hrvatskom političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća*, Zagreb, 2013, 283–303.
- Mislav GABELICA, Pravaštvo u Gospiću od 1880-ih do 1914., *Senjski zbornik*, 45, 2018, 305–344.
- Mirjana GROSS, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije: 1906-1907*, Institut društvenih nauka, Odeljenje za istoriske nauke, Beograd, 1960.
- Josip HOHOLAČ, *Zakon od 28. svibnja 1910. ob izbornom redu za Sabor Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Knjigotisak Julije Kuzmanna, Zagreb, 1910.
- Josip HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, NIP Stvarnost, Zagreb, 1965.
- Iskra IVELJIĆ, *Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi*, FF PRESS, Zagreb, 2015.
- Mira KOLAR, Presjek kroz život i djelovanje hrvatskog političara dr. Vinka Kriškovića, *Senjski zbornik*, 23, 1996, 229–258.
- Mira KOLAR, Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme, *Povijesni prilozi*, 18, 1999, 241–323.
- Gordana KRIVOKAPIĆ-JOVIĆ, *Srpska narodna samostalna stranka 1903-1914*, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, 2000.
- Kosta MILUTINOVIĆ, Hrvatsko-srpska koalicija, *Istorija srpskoga naroda*, knj. 6, sv. 1., Beograd, 1983, 432–495.
- Franko MIROŠEVIĆ (ur.), *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- Branka MOLNAR (ur.), *Memoari bana Pavla Raucha*, Zagrebačko arhivističko društvo, Zagreb, 2009.

Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848. – 2000.*, sv. 2., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2000.

Nives RUMENJAK, *Srpski zastupnici u Banskoj Hrvatskoj. Okvir za kolektivnu biografiju 1881. – 1892.*, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb, 2003.

ABOUT THE STRUCTURE OF THE VOTERS IN LIKA-KRBAVA COUNTY ON THE EVE OF THE FIRST WORLD WAR

Summary

The author deals with lists of voters in the area of Lika-Krbava County. The analysis covers the period of the electoral reform from May 1910, which significantly increased the number of citizens with the right to vote. Lika-Krbava County consisted of ten constituencies, including the towns of Senj and Karlobag on the Croatian Littoral and eight electoral districts in Lika. With regard to the property tax census, which was the basis of electoral law, it can be determined that this county was recognisable by the smallest number of voters in relation to other Croatian counties.

In the introductory part of the text, data about the election results until the reform of 1910 is presented, with an emphasis on the elections of 1908, and the subjects that were discussed the most regarding the consequences of electoral geometry are highlighted. The numerical indicators of voters in Lika-Krbava County and their voter turnout are presented, and at the end, the results of parliamentary elections from October 1910 in that area are presented.

Keywords: parliamentary elections, electoral law, voters, Lika-Krbava County, Senj